

derme yapar. Bu modern dönem çerçevesinde şüphesiz diğer bölgesel unsurlar, özellikle Anadolu ve İran-Afganistan coğrafyaları dikkate alınmalıdır. Fas'ta ve Afganistan'daki çarşıların merkeziliği ve mahallelerin yapısı, buralarda yaşayan müslümanların dinî ve kültürel gelenekleri vasıtasıyla şehirlerin organizasyonlarını nasıl derinden etkilediklerini gösterir. Bu şehirler, örgütlenme biçimleriyle değil ancak bu derin etki sebebiyle müslüman olarak nitelendirilebilir.

BİBLİYOGRAFYA :

H. Pirenne, *Les villes du moyen âge*, Bruxelles 1927; J. Sauvaget, *Alep*, Paris 1941; R. le Tourneau, *Les villes musulmanes de l'Afrique du nord*, Alger 1957; G. Marçais, "L'urbanisme musulman", *Mélanges d'histoire et d'archéologie de l'occident musulman*, Alger 1957, s. 219-231; W. Marçais, "L'islamisme et la vie urbaine", *Articles et conférences*, Paris 1961, s. 66-76; J. Revault, *Palais et demeures de Tunis*, Paris 1967-78, I-IV; A. Raymond, *Artisans et commerçants au Caire*, Damas 1974; a.m.f., *Osmanlı Döneminde Arap Kentleri* (trc. Ali Berktaş), İstanbul 1995; a.m.f., "Ville musulmane, ville arabe", *Panoramas urbains. Situation de l'histoire des villes* (ed. J.-L. Biget - J. Cl. Hervé), Fontenay 1995, s. 309-336; a.m.f., *La ville arabe, Alep, à l'époque ottomane*, Damas 1998; N. Hanna, *Habiter au Caire aux XVIIe et XVIIIe siècles*, Le Caire 1991; R. Stephen Humphreys, *Islamic History*, Princeton 1991, s. 228; *The Middle Eastern City and Islamic Urbanism, an Annotated Bibliography of Western Literature* (ed. M. E. Bonine v.d.ğr.), Bonn 1994; C. Establet - J. P. Pascual, *Familles et fortunes à Damas*, Damas 1994; B. Marino, *Le faubourg du Midân*, Damas 1997; T. Shuval, *La ville d'Alger vers la fin du XVIIIe siècle*, Paris 1998; E. Wirth, *Die Orientalische Stadt*, Mainz 2000; J. Weulersse, "Antioche, essai de géographie urbaine", *BEO*, IV (1934), s. 49 vd.; G. von Grunebaum, "The structure of the Muslim Town", *The American Anthropologist*, LVII (1955), s. 141-158; J.-Cl. David, "Alep dégradation et tentatives actuelles de réadaptation des structures urbaines traditionnelles", *BEO*, XXVIII (1975), s. 19-50; B. Johansen, "The All-embracing Town and its Mosques al-Misr al-Çami", *Revue de l'occident musulman et de la Méditerranée*, XXXII/2, Aix-en-Provence 1981, s. 139-161; C. Establet v.d.ğr., "La mesure de l'inégalité dans la société ottomane", *JESHO*, XXXVII (1994), s. 171-196.

ANDRÉ RAYMOND

ŞEHİR KETHÜDÂSİ

Osmanlılar'da genellikle malî alanda devletle halk arasındaki münasebetleri sağlamakla görevli şehir yöneticisi.

Osmanlı Devleti'nde şehir veya kasaba diye adlandırılan kaza merkezi konumundaki yerleşim birimlerinde daha çok malî konularda devletle halk arasındaki ilişki-

leri sağlayıp vergilerin ve çeşitli harcamaların halka tevzi, ayrıca tahsil işlerini gören, genelde seçim yoluyla iş başına gelmiş yönetici olan şehir kethüdâları arşiv belgelerinde ve kadı sicil kayıtlarında "şehir kâhyası, kasaba kethüdâsı / kâhyası, falanca şehrin / kasabanın kethüdâsı, vilâyet kethüdâsı, şehir vekili" olarak da geçer. Konya'da bir dönem "şehir emini", Urfa, Ergani gibi şehirlerde "melik", Mısır bölgesinde "şeyhül'beled", Tunus'ta "medine ve varoş şeyhleri", Karaferye'de "varoş kethüdâsı" adlarıyla da anılmıştır. Şehir kethüdâları İstanbul şehremininden menşee, tayin ve yetki açısından farklı olduğu gibi Bağdat, Budin, Denizli, Edirne, Halep, Kahire ve Konya'daki eminliklerden de ayrı bir kurumdur. Bununla birlikte 1728 ve 1755-1756 yıllarında Manisa örneğinde görüldüğü gibi aynı kişinin iki görevi üstlendiği dikkati çeker.

Şehir kethüdâlığı görevine benzer memuriyetler daha önceki Türk ve İslâm devletlerinde de mevcuttur. Anadolu Selçukluları döneminde içişbaşılar (emir-i içişbaşân) XII ve XIII. yüzyıllarda özellikle büyük şehirlerdeki maliye memurlarını nitelendirmektedir. Devlet görevlilerinin yanı sıra şehir halkını da temsil eden içişbaşılarının vergi yazma ve toplama başlıca görevleridir. Osmanlılar'da şehir kethüdâlığının ne zamandan beri var olduğu konusunda açık bilgiler yoktur. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan beri mevcut bulunduğu birçok araştırmacı tarafından kabul edilmekle birlikte sınırlı ve yetersiz olan kuruluş dönemi kaynakları bunu doğrulamaktan uzaktır. Öte yandan bazı çalışmalarda bu görevin Kanûnî Sultan Süleyman döneminde başladığı ileri sürülür. Ancak 21 Ramazan 893 (29 Ağustos 1488) tarihli Gediz Şaphânesi Yasaknâmesi ile 906 (1501) tarihli Ahkâm Defteri'nde geçmesi bunun doğru olmadığını gösterir. Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında ahî teşkilatının şehirlerde üretim, muhafaza ve yönetim gibi birçok alanda söz sahibi olduğu dikkate alınırsa şehir kethüdâlarının XIV. yüzyılda Ahîliğin zayıflayıp etkinliğini kaybetmesiyle birlikte zamanla teşkilâtlandığı ve güçlendiği söylenebilir.

Şehir kethüdâları eşraf ve âyan denilen, devletle reâyâ arasında hem ahalinin temsilcisi, hem de padişah emirlerinin reâyâya ulaşmasında ve uygulanmasında resmî görevlilerin yardımcısı konumunda olan grup içerisinde yer almıştır. Şehrin ileri gelenleri diye tanımlanan bu grup aralarından birini şehir kethüdâsı seçer. Ehl-i

örf zümresi içinde bulunan şehir kethüdâlarının ağa, çelebi, efendi, hacı, hoca, mol-la, beşe, seyyid, hâfız, şeyh gibi lakap ve unvanlar aldıklarına bakılırsa her meslek grubundan ve toplumun farklı kesimlerine mensup kişilerin şehir kethüdâlığı yaptığı ileri sürülebilir. Fakat daha çok ağa, çelebi gibi tüccar kökenlilerinin bu görevi getirildiği görülür. Bunlar, şehir ve kasabalarda halk ile devlet arasında aracı hizmeti gördüklerinden bir bakıma halkın vekili diye nitelendirilmişlerdir. Nitekim birçok berat kaydında şehir halkının ilgili kişiyi kendilerine vekil kıldığı belirtilmiştir. Seçimle iş başına geldikleri için bugünkü belediye başkanlarına benzetildikleri gibi şehir yöneticilerine yerellik kattıkları da iddia edilmiştir.

Şehir kethüdâlarının tayini için nasıl bir seçim yapıldığı bilinmemekle beraber daha çok şehir ileri gelenlerinin ve halkın isteği ön plandadır. Bu şekilde belirlenen kişinin resmen tayini kadının ve bazan sancak beyinin arzı üzerine merkezden berat alındıktan sonra gerçekleşirdi. Nâdiren hassa harç emini ya da voyvoda arzı ile de tayin edilirdi. Kethüdâlık için özel bir şartın aranmadığı anlaşılmaktadır. Şehir ileri gelenleriyle halkın onu istemesi ve ondan memnun olması yeterlidir. Birçok tayin beratında şehir kethüdâsının "ehl-i vukûf ve müstakim ve dindar ve kethüdâlık uhdesinden gelir kimesne" olduğuna, halkın kendisinden "hoşnut ve razı ve şükranlığı"na ya da kısaca kethüdâlığa lâyık olduğuna vurgu yapılmıştır. İki kişinin şehir kethüdâlığına başvurması halinde eğer ortada yolsuzluk gibi bir suç yoksa daha önceki şehir kethüdâsının yerinde kalması, sebepsiz yere değişikliğe gidilmemesi öngörülmüştür. Ancak bunun uygulanması her zaman kolay olmamıştır. İki kişi arasındaki çekişme şehrin yönetici kesimini ve halkını ikiye bölüp sık sık yapılan şikâyetler sebebiyle biri diğeri lehine görevi bırakmak zorunda kalmıştır. Fakat sakin geçen mücadelede şehir halkının tercihi her zaman merkezce kabul görmüştür. Şehir kethüdâlarının görev süreleri konusunda herhangi bir sınırlama yoktur. Hizmetlerinde ihmalin görülmesi, iş yapamayacak derecede yaşlanmaları, şehir âyan ve halkının istememesi, en önemlisi de yolsuzluğa karışmaları, şehir halkı ve ileri gelenlerinin talepleri doğrultusunda görevden alınmalarına yol açabilir. Şehir kethüdâlarının yaşlılıkları ya da ölümleri halinde görevlerinin çok defa oğullarına intikal ettiği, feragat halinde kardeşlerine de geçtiği belirtilir.

Şehir kethüdâları aslen vergi yükümlüsü halktan (reâyâ) olmakla birlikte resmî görevli haline geldikleri için hizmetlerinden dolayı kanunnâmelerde doğancı, derbend, köprücü, çeltikçi, tuzcu ve ortakçılar gibi askerî zümreden sayılır. Genellikle bu zümreler gibi avâız vergisinden muaf tutulmuşlar, görevden ayrılmaları durumunda yeniden avâız yükümlüsü olmuşlardır. XV ve XVI. yüzyıllarda şehir kethüdâsı tayinlerinde kethüdâların hizmetleri karşılığında hiçbir ücret almamaları gerektiği belirtilmiştir. Ancak daha sonraki dönemlerde bunlara aylık, altı aylık ve yıllık ücret ödendiği ve bunun tevzi defterlerine işlendiği görülür. Bu ücret şehirlere göre değişmektedir.

Her ne kadar şehir kethüdâlarının bütün şehirlerde var olduğu genel kabul görmüşse de bu yargıyı kesinleştirecek tutarlı kaynaklar bulunmaz. Ancak ticarî hacmi gelişmiş, vergilendirilebilir nüfusu artmış, buna bağlı olarak mükellefler arasında karışıklığın çıkması muhtemel kaza merkezlerinde şehir kethüdâlarının mevcut bulunduğu ileri sürülebilir. Bunun yanında te'dib seferleri ve teftişler dolayısıyla devlet görevlilerinin sıkça uğradığı, elçilerin geçtiği kaza merkezlerinde de şehir kethüdâlarının var olduğu görülür. XVII. yüzyıl ortalarına ait önemli bilgiler aktaran Evliya Çelebi uğradığı şehir ve kasabalar-daki dizdar, subaşı, muhtesib, voyvoda, bâcdâr ve haraç emini gibi görevlileri sayarken birçok defa şehir kethüdâsını da belirtmiştir. İncelenen çok sayıdaki arşiv belgesi ve şer'îyye sicilinde kaza merkezlerinde şehir kethüdâsı olarak bir kişinin görev yaptığı görülmektedir. Atina, Kayseri ve Mardin gibi bazı şehirlerde "kefere kethüdâsı" diye adlandırılan ve şehir kethüdâsı gibi görev yapan ikinci bir kethüdâya daha rastlanmaktadır. İki kethüdânın bulunduğu şehirlerdeki masraf defterlerinde giderler nüfusa taksim edilip ödeme yapılırken şehrin müslüman ve hıristiyan hissesi şeklinde iki eşit dilime bölünmüş, bunların ücretleri ayrı ayrı hesaplanıp ödenmiştir. Şehir kethüdâlarının bilinen yardımcıları yoktur. Kendileri, benzer görevleri mahallelerde yerine getiren ve yine seçimle belirlenen mahalle kethüdâlarının başı konumunda olduklarından birçok defa onlarla ve mahalle imamlarıyla birlikte çalışırlardı. Bilhassa resmî görevlilerin ve konukların ağırlandığında pazarcıbaşının çok yardımı olurdu. Bunların yanı sıra nâdir de olsa şehir kethüdâlarına bağlı olarak kolcuların varlığı dikkati çeker.

Şehir kethüdâlarının görev alanlarına gelince, XV ve XVI. yüzyıl arşiv kayıtlarından kethüdâların görev alanlarının şehir ve kasabalarla sınırlı olduğu, nahiye ve köylere karışmayacakları anlaşılmaktadır. Şehir kethüdâlarının ilk dönemden itibaren temel görevleri örfî vergilerin tahsilinde halk ile devlet arasında aracılık olduğundan hükümetin toptan istediği vergi şehir halkının servetlerine ve statülerine göre dağıtılıp toplanırdı. Şehir kethüdâları bu görevi kadı ve esnaf temsilcilerinden oluşan bir heyetle veya daha geniş katılımlarla yaptıkları gibi vergilerin esnafa ve mahallelere dağıtımını bizzat kendileri yapar, kimlerin vergiden muaf tutulacağını belirlerdi. Devlet tarafından talep edilen yükümlülüklerin şehirliye adaletli şekilde dağıtımının yanı sıra işlerin sıraya konması, bu yükümlülüklerle ilgili halkın dileklerinin merkeze iletilmesi, şehirde darlık ve sıkıntı çekilmemesi gibi görevler de şehir kethüdâsına ait görünmektedir.

Özellikle XVII. yüzyıldan itibaren ve ağırlıklı olarak XVIII. yüzyılda şehir kethüdâlarının vergi tevzi ve tahsilinin yanında başlıca görevleri ulak ve mübâşir gibi şehre uğrayan kamu görevleriyle sefere çıkan, eşkiya takibi yapan askerî birliklerin, görev ve gidip gelen vali, mutasarrıf, mütesellim ve bunların kethüdâlarının barınma ve beslenmelerini sağlamak, menzil veya ulak beygiri tedarik etmek olmuştur. Şehirde mütesellimin ikamet ettiği sarayın bakım ve onarımı, mütesellimin çeşitli ihtiyaçlarının karşılanması ile şehirden geçen elçilerin ağırlanması da şehir kethüdâsının vazifesiydi. Kethüdâlar ağırladıkları görevlilere yapacakları harcamaları ya kendi keselerinden hemen öder ve daha sonra bu meblağı taksitle halktan alırlar ya da bakkal ve kasap gibi esnafa borçlanırlardı. Kethüdâların masrafların defterini tutup bunları kadı sicillerine kaydetmelerini gerektirdi. Altı aylık sancak giderleri belirlenirken kadı önünde şehir kethüdâsının karşıladığı masraflar yeniden gözden geçirilerek vergi dağıtım defterlerine eklenirdi.

Şehir kethüdâları asıl görevleri dışında başka işler de yaparlardı. 21 Ramazan 893 (29 Ağustos 1488) tarihli Gediz Şaphânesi Yasaknâmesi'nde kadı nezâretinde Bursa şehir kethüdâsının muhtesible birlikte Bursa'ya gelen Gediz ve Karahisar şapının satış yasağını denetlediği görülür. Bu yasaknâme, şer'îyye siciline yazıldıktan sonra onunla muamele etmesi için şehir kethüdâsının elinde bırakılmıştır. XVI. yüzyılın ortalarında Antalya İskelesi emininin An-

talya şehir kethüdâsı olduğu ve kendisine iskele gelirlerini bir kâtiple defterlere kaydettirip toplanan paraları gönderme görevi verildiği dikkati çeker. Devlet iltizama veremediği iskele mukâtaasını emin olarak şehir kethüdâsı mârifetiyle işletmektedir. Şehir kethüdâları, zorunlu durumlarda şehir halkını ilgilendiren meseleleri merkeze bildirdikleri gibi asayişin sağlanmasında da görev üstlenmişlerdir. Bunların yanı sıra daha erken dönemden itibaren esnafa ilgili görevlerinin olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca şehirdeki üretim ve ticaret mallarının fiyatlandırılmasında söz sahibiydiler. Yılda iki defa yapılan, ürün ve mal fiyatlarının belirlendiği, kadı huzurunda esnaf kethüdâları, muhtesib ve âyanla şehrin ileri gelenlerinin hazır bulunduğu toplantılara katılır, narhın belirlenmesinde yardımcı olurlardı.

Kaza merkezlerinde kadı, mütesellim, esnaf temsilcileri ve ileri gelenlerin toplanarak şehrin sorunlarını görüşüp kararlar aldıkları meclislerde şehir kethüdâları da bulunur ve aktif görev alırlardı. Mahkemelerde sık sık şehir kethüdâlarının bilgisine ve şahitliğine başvurulurdu. Diğer âyan ve eşrafla birlikte şehir kethüdâlarının isimlerine şer'îyye sicillerindeki tutanakların altında, "şühûdü'l-hâl" kısmında sıkça yer verilmiştir. XVII. yüzyıl Ankara'sına ait üç şer'îyye sicili üzerinde şehir görevlilerinin belgelerinde yer alma sıklığıyla ilgili yapılan bir araştırmada şehir kethüdâsı 124 kayıtlı subaşı, dizdar, muhtesib, kethüdâ yeri, voyvoda ve çeşitli mukâtaa mültezimleri arasında birinci sırada yer almıştır. Şehir kethüdâlarının âyan sınıflı vazife yaptıkları 1785-1790 yılları arasında en önemli görevleri topladıkları askerlerle sefere katılıp kale savunmalarında bulunmaktı. Teçhiz etmek zorunda oldukları asker sayısı 250 ile 500 arasında değişiyordu. Kethüdâlar beldenin tanınmış varlıklı ailelerinden oldukları için şehirdeki ekonomik faaliyetlerden de uzak kalmamışlardır.

Şehir kethüdâları, XVII. yüzyıl sonlarından itibaren âyanların hızlı bir şekilde güç kazanmasına paralel şekilde etkinliklerini kaybetmişlerdir. XVIII. yüzyıl boyunca bazı şehirlerde resmî âyanların nüfuzu altına girmişler ve onlar tarafından seçilir olmuşlardır. Halkı âyanların baskısından kurtarmak isteyen I. Abdülhamid gücü iyice azalan şehir kethüdâlarını âyan olarak görevlendirmeye çalışmıştır. 1786'da yayımlanan fermanla, âyanlık lafzını kaldırıp vilâyet işlerinin görülmesiyle vergi tevzii ve tahsilinde halk tarafından seçilecek şehir

kethüdâlarının görevlendirileceği, seçilecek kethüdâların herhangi bir belgeye ihtiyaç duymadıkları, kendileri için halktan hiçbir ücret almamaları gerektiği bildirilmiştir. Böylece âyanların yaptığı işler şehir kethüdâlarına havale edilmiştir. Ancak şehir kethüdâları halk üzerinde hükümlerini icra edebilecek güce sahip olmadıkları ve âyanlar hâlâ varlıklarını sürdürdükleri için bundan bir sonuç çıkmamış, 1790'da işler yerine getirilemediğinden tekrar eski düzene geçilmiştir. Bazı kethüdâlar, Gelibolu ve Petric gibi kaza merkezlerinde olduğu gibi bu değişikliği kabullenmeyip asker toplamış ve isyan etmişlerdir. Fakat genel olarak hem âyan hem şehir kethüdâları bu tarihten sonra da şehir ve kasabalarda birlikte görev yapmayı sürdürmüşlerdir.

Bu görevin ne zaman ortadan kalktığı konusunda kesin bilgi yoktur. XIX. yüzyıl ortalarına kadar az da olsa şehir kethüdâlarına rastlanmaktadır. 1813-1822, 1824, 1828, 1833, 1840, 1844, 1846, 1852, 1854 yıllarında imparatorluğun değişik yerlerinde birçok şehir kethüdâsının hâlâ görev yaptığı kaynaklardan tesbit edilmektedir. Bulunan en geç tarihli kayıtlar 1859 ve 1866 yıllarına aittir. Esasen XIX. yüzyıl ortalarına gelindiğinde şehir kethüdâlarının görevlerinin önemli bir kısmı ellerinden alınmıştı. 1826'da ihtisap nâzırlıklarının, 1836'da Evkaf Nezâreti'nin kurulmasıyla kaza merkezlerinde birçok yeni idareci ortaya çıkmış, vergilerin toplanması doğrudan kaza müdürlüklerine bırakılmıştır. İstanbul dışında Batılı anlamda belediye teşkilâtının kurulmasına 1870'ten sonra başlanmıştır. Şehir kethüdâları, Tanzimat öncesinde başlayan ve 1870'lere gelen bu süreç içerisinde fonksiyonlarını aşamalı olarak kaybetmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, Cevdet-Adliye, nr. 607, 1201, 1626, 2663, 4823, 5133; BA, Cevdet-Askerî, nr. 5014, 7130, 7747, 13860, 14336, 16076, 20624, 24233, 25714, 29118, 42349, 49106, 52868, 52876; BA, Cevdet-Belediye, nr. 346, 2215, 2479; BA, Cevdet-Dahiliye, nr. 1409, 1894, 3661, 4211, 4761, 11320, 12370, 13188, 13825, 15496, 16093; BA, Cevdet-Maliye, nr. 17850, 18593, 25163; BA, Cevdet-Nâfia, nr. 1485; BA, Cevdet-Zaptiye, nr. 887, 1293, 2402, 3316; BA, HAT, nr. 702, 13018; BA, İE-Dahiliye, nr. 20; BA, KK, nr. 63, s. 398; nr. 79, s. 468, 471, 473; nr. 88, s. 253; nr. 208, s. 179; nr. 209, s. 12, 17, 36, 74, 78; nr. 213, s. 230; nr. 215, s. 157; nr. 220, s. 7; nr. 224, s. 120, 123; nr. 2475, s. 104; BA, MAD, nr. 2775, s. 23, 228, 277, 426; nr. 2933, s. 49; nr. 3241, s. 101; nr. 7534, s. 188; BA, MD, nr. 1, s. 290, hk. 1644; nr. 41, s. 234, hk. 516; nr. 45, s. 28, hk. 338, s. 344, hk. 4141; nr. 87, s. 70, hk. 173; nr. 111, s. 207, hk. 321; *İl. Bâyezid Döne-*

mine Ait 906/1501 Tarihli Ahkâm Defteri (nşr. İlhan Şahin – Feridun Emecen), İstanbul 1994, s. 18, 114; *Topkapı Sarayı Arşivi H. 951-952 Tarihli ve E-12321 Numaralı Mühimme Defteri* (nşr. Halil Sahillioğlu), İstanbul 2002, s. 78, 394; *Kanunnâme Mecmûası*, Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 1970, vr. 117^b, 120^b; M. Çağatay Uluçay, *17. Yüzyılda Manisa'da Ziraat, Ticaret ve Esnaf Teşkilâtı*, İstanbul 1942, s. 183; a.mlf., *18 ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri*, İstanbul 1955, s. 33-34, 198, 252, 382; Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İhtimâî Tarihi*, İstanbul 1974-79, I, 22-24, 408; II, 28; Enver Ziya Karal, *Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları: Nizam-ı Cedit, 1789-1807*, Ankara 1988, s. 111-115; Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukukî Tahillileri*, İstanbul 1990-92, II, 252-253; IV, 675; Tuncer Baykara, *Osmanlı Taşra Teşkilatında XVIII. Yüzyılda Görev ve Görevliler (Anadolu)*, Ankara 1990, s. 219, 268; R. Mantran, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul* (trc. Mehmet Ali Kılıçbay – Enver Özcan), Ankara 1990, I, 153-154; Musa Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Ankara 1991, s. 20, 41-44, 107, 126, 128-149, 165-166; Bilal Eryılmaz, *Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme*, İstanbul 1992, s. 211-212; Christoph K. Neumann, "18. Yüzyıl Osmanlı Taşra Kentlerini Kent Yapan Unsurlar Hakkında Bazı Spekülasyonlar", *Kent Tarihçiliği* (haz. Ferzan Bayramoğlu Yıldırım), İstanbul 1994, s. 93; Vehbi Günay, "XVIII. Yüzyıl İzmir Tarihi Kaynağı Olarak Tevzi Defterleri ve 1776 Tarihli Tevzi Defteri", *Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı*, İzmir 1999, s. 353; Arif Bilgin, *Osmanlı Taşrasında Bir Maliye Kurumu: Bursa Hassa Harç Eminliği*, İstanbul 2006, s. 11-16; Halil İnalçık, "15. Asır Türkiye İktisadî ve İhtimâî Tarihi Kaynakları", *İFM*, XV/1-4 (1955), s. 53; Özer Ergenç, "Osmanlı Şehirlerindeki Yönetim Kurumlarının Niteliği Üzerine Bazı Düşünceler", *TTK Bildirileri*, VIII (1981), II, 1272-1273; a.mlf., "Osmanlı Klasik Dönemindeki 'Eşraf ve A'yan' Üzerine Bazı Bilgiler", *Osm.Ar.*, III (1982), s. 107-108; Yusuf Oğuzoğlu, "Osmanlı Şehirlerindeki Halkın Vergi Yükü Üzerine Bir Araştırma (1680-1700)", a.e., XV (1995), s. 166-167.

ŞENOL ÇELİK

ŞEHİR MÜZESİ

İstanbul'la ilgili
sanat ve etnografya müzesi.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne bağlı olup Yıldız Sarayı kompleksine dahil marangozhane, resimhane ve kütüphane gibi birimlerin içinde yer aldığı güzel sanatlar binasında faaliyet göstermektedir. Ekim 1988'de ziyarete açılan müze, 1945 yılında Gazanfer Ağa Medresesi'nde kurulan ve çeşitli çalışmalarla zenginleşen Belediye Müzesi'nin devamıdır. Binanın alt ve üst katlarında iki uzun salondan oluşan müzeye bir holden girilir. Üst kat çıkışı ile bir büronun yer aldığı bu holde zaman zaman müze koleksiyonlarından derlenen eserler sergilenmektedir. Buradan geçi-

len salonun üç bölümlü tavanı, dekoratif çerçevelerin ayırdığı kartuşlar içine yerleştirilmiş manzara ve çiçek desenleri içeren bir bezemeye sahiptir.

Girişin sağındaki duvara çağdaş Türk ressamı ile yabancı resamlara ait tablolar asılmıştır; sanatçılar ve eserleri sırasıyla şunlardır: Mustafa Kulları (Karaköy Köprüsü), Anonim (Yandan Çarklı Vapur), Civanyan (Fırtınada Vapur), Henri Mal-la (Otakçılar'da Evler), Prieur Bardin (Haliç'te Kayıklar), Mesrur İzzet (Kanlıca'da Bir Kış, Kafesli Evler), Şerif Ferit (Taşkasap Camii), Şevket Dağ (Kızlar Ağası, Başaklar Arasında Kuşlar, Topkapı Altıyol), Halil Paşa (Göl ve Hurma Ağaçları), Sami Boyar (Ayasofya, Yenikapı), Ziya Keseroğlu (Takalar), Vecihi Bereketoğlu (Peyzaj), İbrahim Çallı (Bebek Koyu), Hikmet Onat (Salacak İskelesi, Kabataş), Feyhman Duran (Peyzaj, Büyükkada'dan Heybeli'ye Bakış), Kemal Zeren (Sokak Satıcısı), Zeki Kocamemi (Fâtih'in Türbesi), Elif Naci (Süleymaniye), Ferruh Başağa (Fıskiyeli Havuz), Hamit Görele (Şemsiyeli Kadınlar, Peyzaj), Hakkı Anlı (Peyzaj), Şefik Bursalı (Topkapı Sarayı Orta Kapıdan Görünüş, Süleyman Çelebi Türbesi), Bedri Rahmi Eyüboğlu (Kariye). Girişin solundaki duvarda ise XIX. yüzyılda Yıldız Porselen Fabrikası'nda üretilmiş tezhip, manzara ve meyve desenleri içeren porselen tablolar, "eser-i İstanbul" damgalı çini soba parçaları ve insan, kuş, aslan şeklinde istif edilmiş "yazı resimler" yer almaktadır. Girişin sağında iki vitrinde XIX. yüzyıla ait ayna, tarak, sürmedan, tepelik, muskalık, yüksüklük, sigara ağızlığı ve tabakası gibi gümüş eşya ile fildişi kutular, taraklar; soldaki birinci vitrinde yine XIX. yüzyıla ait tatlı kabı, gülâbdan, baston ve çubuk gibi Beykoz camları; ikinci vitrinde aynı yüzyıla ait eser-i İstanbul damgalı düz beyaz renkte porselen tablolar ve kapaklı kaplar; ortadaki on sekiz adet küçük vitrinde yine Beykoz işi renkli cam ve opalin gülâbdanlar, vazolar, karlıklar, süs askıları, bilezikler, çeşm-i bülbül sürahi ve kâseler, eser-i İstanbul damgalı porselen sürahi, aşurelik ve kapaklı kaplar, Yıldız Porselen Fabrikası yapımı çiçek desenli ve tezhipli vazolar; son bölümde bulunan büyük vitrinlerden sağdaki üçünde ölçü aletleri, dirhem ve ağırlıklar, altın ölçek ve terazileri, sarraf takımları, tesbihler ve tesbih yapımında kullanılan aletler, pirinç leğenibrik ve buhurdanlıklar; soldaki üçünde XVIII-XIX. yüzyıllara ait Tophane işi tas, fincan ve çeşitli boylarda lüleler; XVI. yüzyıla ait renkli sır tekniğinde yapılmış bir cami kandili, cam nargileler, marpuçlar ve maşalar sergilenmektedir.